

Aan het bestuurscollege
cc Kiesraad, VNG, NVVB

**Directoraat-Generaal
Openbaar Bestuur en
Democratische
Rechtsstaat**
Democratie en Bestuur

Turfmarkt 147
Den Haag
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

Kenmerk
2022-0000707985

circulaire

Onderwerp	Gecombineerde verkiezingen eilandsraad en kiescollege op 15 maart 2023
Doelstelling	Informeren en instrueren
Juridische grondslag	Kieswet
Relaties met andere circulaire	-
Ingangsdatum	1 januari 2023

INHOUDSOPGAVE

1. Inleiding
2. Kwetsbaarheden in het verkiezingsproces
3. Centraal Stembureau
4. Centraal stembureau krijgt meer tijd om na te gaan of verzuimen zijn hersteld.
5. Bepalen kiesgerechtigdheid
6. Wat als kiezers hun stempas kwijt zijn of niet hebben ontvangen?
7. Terughoudendheid met cadeautjes voor kiezers
8. Toegankelijkheid
9. Inrichting stemlokalen
10. Stembiljetten en overige verkiezingsbescheiden
11. Proces rondom het verlenen van een volmacht
12. Tellen van de stemmen (stemopneming)
13. Stemopneming toegankelijk voor belangstellenden
14. Wat als er bij het tellen van de ene verkiezing stembiljetten van de andere verkiezing worden aangetroffen?
15. Nieuwe procedure vaststelling verkiezingsuitslagen (NPVV)
16. Regels over openbaarmaking
17. Internationale waarnemers
18. Evaluatie
19. Informatiepunt verkiezingen

1. INLEIDING

Op woensdag 15 maart 2023 vinden er gelijktijdig verkiezingen plaats voor de leden van de eilandsraden en voor de leden van de kiescolleges voor de Eerste Kamer. Deze circulaire bevat informatie die voor deze gecombineerde verkiezingen van belang is. De volgorde van de onderwerpen in deze circulaire volgt zoveel mogelijk de chronologie van de organisatie van de verkiezingen.

2. KWETSBAARHEDEN IN HET VERKIEZINGPROCES

Analyse van kwetsbaarheden in het verkiezingsproces

Voorafgaand aan eerdere verkiezingen heb ik u gewezen op het risico/de dreiging van heimelijke (digitale) beïnvloeding van het verkiezingsproces. Dat doe ik hierbij opnieuw. Het is voor de betrouwbaarheid van ons verkiezingsproces van het grootste belang dat openbare lichamen zich bewust zijn van mogelijke pogingen om de verkiezingen te beïnvloeden. In de aanloop naar de verkiezingen moeten we daarom zeer alert zijn, bijvoorbeeld op cyberaanvallen. Het is zaak dat de openbare lichamen goed analyseren waar er kwetsbaarheden kunnen zijn in die delen van het verkiezingsproces waar zij een verantwoordelijkheid hebben, en dat zij, waar nodig, maatregelen treffen om die kwetsbaarheden te verminderen. Die analyse voert het kabinet uiteraard eveneens uit. Ook van de openbare lichamen vraag ik om een dergelijke analyse te maken. Immers, het openbaar lichaam is zelf primair verantwoordelijk voor de eigen (informatie)beveiliging.

Programmatuur bij de berekening van de uitslag van de verkiezing

De Kieswet, het Kiesbesluit en de Kiesregeling stellen eisen aan het gebruik van programmatuur bij de berekening van de uitslag. Maakt u gebruik van programmatuur, dan wordt u verzocht dit zo spoedig mogelijk te melden bij het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK), zodat kan worden nagegaan of de programmatuur die u wilt gebruiken voldoet aan de eisen die zijn gesteld in de wet- en regelgeving. U kunt een e-mail sturen naar: postbus.verkiezingen@minbzk.nl.

Het tellen van de stemmen en het invullen van het proces-verbaal (N 10-1, N 10-2 en de bijlagen bij model Na 31-2 met daarin per stembureau de stemtotalen per kandidaat) gebeurt handmatig. Bij de optelling van de stemtotalen op stembureauniveau wordt geen gebruik gemaakt van ondersteunende tel- of optelprogrammatuur. Wel kunnen de stembureauleden een rekenmachine of calculator (app) gebruiken voor de optelling van deze stemtotalen.

3. CENTRAAL STEMBOUREAU

De procedure voor het vaststellen van de verkiezingsuitslag, zoals deze in de Kieswet is neergelegd, is veranderd. Onder de oude procedure was er voor zowel de eilandsraad- als de kiescollegeverkiezingen een hoofdstembureau, dat tevens

optrad als centraal stembureau. Dit hoofdstembureau hield op de maandag na de dag van de stemming een openbare zitting (om 10.00 uur) en stelde tijdens die zitting in de hoedanigheid van centraal stembureau de uitslag van de verkiezing en de zetelverdeling vast. Voorzitter van het hoofdstembureau was de gezaghebber; de overige leden werden benoemd door het bestuurscollege.

Onder de nieuwe procedure is bij eilandsraad- en kiescollegeverkiezingen het hoofdstembureau vervallen. Het centraal stembureau stelt de uitslag en de zetelverdeling vast. Dat gebeurt zo spoedig mogelijk, maar niet eerder dan de achtste dag na de dag van de stemming (dus niet eerder dan 23 maart 2022; zie verder hierover paragraaf 16 van deze circulaire). De voorzitter van het centraal stembureau is de gezaghebber. De plaatsvervangend voorzitter en de andere leden, alsmede drie plaatsvervangende leden, worden benoemd en ontslagen door het bestuurscollege. Zie artikel E 19 en artikel Ya 3 van de Kieswet.

Concreet zal het bestuurscollege dus zo snel mogelijk een besluit moeten nemen over benoeming van de leden en plaatsvervangende leden van de centraal stembureaus (exclusief de voorzitter, die immers q.q. de gezaghebber is) voor beide verkiezingen. De benoeming van de leden van het centraal stembureau geschiedt voor vier jaren. Immers, bij tussentijds vertrek van een lid heeft het centraal stembureau tot taak om een opvolger te benoemen.

4. CENTRAAL STEM-BUREAU KRIJGT MEER TIJD OM NA TE GAAN OF VERZUIMEN ZIJN HERSTELD

Het centraal stembureau krijgt meer tijd om na te gaan of geconstateerde verzuimen bij de kandidaatstelling zijn hersteld. De termijn waarbinnen politieke groeperingen eventuele verzuimen kunnen herstellen, eindigt op de donderdag na de kandidaatstelling om 17:00 uur (in plaats van, zoals voorheen, op de vrijdag na de kandidaatstelling om 15:00 uur). De zitting waarin het centraal stembureau besluit over de geldigheid van de lijsten, het handhaven van de daarop voorkomende kandidaten en het handhaven van de daarboven geplaatste aanduidingen, vindt plaats op de vrijdag na de kandidaatstelling om 17:00 uur (in plaats van, zoals voorheen, om 16:00 uur). Zie artikel I 2, tweede lid, en artikel I 4 van de Kieswet (nieuw).

5. BEPALEN KIESGERECHTIGDHEID

De kiesgerechtigheid voor de kiescollegeverkiezingen **wijkt af** van de kiesgerechtigheid voor de eilandsraadverkiezingen.

Vereisten actief kiesrecht

Eilandsraad	kiescollege
Ingezetene van het openbaar lichaam op de dag van de kandidaatstelling.	Ingezetene van het openbaar lichaam op de dag van de kandidaatstelling.

18 jaar of ouder op dag van de stemming (= 15 maart 2023).	18 jaar of ouder op dag van de stemming (= 15 maart 2023).
Het bezitten van de Nederlandse nationaliteit is geen vereiste voor kiesgerechtigdheid voor de eilandsraadverkiezing. Zie voor de exacte vereisten artikel Ya 14 van de Kieswet.	Nederlandse nationaliteit.

6. WAT ALS KIEZERS HUN STEMPAS KWIJT ZIJN OF NIET HEBBEN ONTVANGEN

Graag attendeer ik u op de mogelijkheid om kiezers proactief te informeren over het versturen van de stempas. Dat kan het risico verkleinen dat zij zich pas kort vóór de verkiezing realiseren dat zij hun stempas kwijt zijn, of niet hebben ontvangen. Door bijvoorbeeld een opvallende envelop te gebruiken voor het versturen van de stempas, verkleint u het risico dat de post ongelezen wordt weggegooid. Aanvullend zou het openbaar lichaam de inwoners de mogelijkheid kunnen bieden om zich aan te melden voor een bericht via sms, e-mail of een andere dienst, dat hen erop attendeert dat de stempas is verstuurd.

Het komt soms voor dat een grotere groep kiezers (bijvoorbeeld een hele straat of wijk) geen stempas ontvangt, als gevolg van een fout in de postbezorging of bij de selectie van de kiesgerechtigden. Mocht dit nog vóór het opmaken van het ROS worden ontdekt, dan is er de mogelijkheid om proactief nieuwe stempassen te sturen aan de kiezers die hierdoor zijn geraakt. Uiteraard moeten de nummers van de oorspronkelijk verzonden stempassen dan in het Register ongeldige stempassen worden opgenomen. Strikt genomen gaat het dan niet om vervangende stempassen in de zin van artikel J 8 van de Kieswet, omdat de wet het alleen mogelijk maakt dat de kiezer zelf een vervangende stempas aanvraagt. Wel benadruk ik dat deze werkwijze alleen goed bruikbaar is als de groep kiezers die geen stempas heeft ontvangen met voldoende zekerheid kan worden afgebakend, zodat een risico op verwarring bij de kiezers en/of het stembureau over de geldigheid van de verschillende stempassen wordt tegengegaan. Ten behoeve van kiezers die toch al een stempas hebben ontvangen, is het belangrijk dat de gezaghebber/regeringscommissaris duidelijk communiceert waarom nieuwe stempassen worden toegestuurd en uitlegt dat de oude passen ongeldig zijn.

7. TERUGHOUDENDHEID MET CADEAUTJES VOOR KIEZERS

Gemeenten en openbare lichamen proberen op verschillende manieren de opkomst bij de verkiezingen te vergroten. Soms worden daarbij middelen als loterijen of het geven van cadeautjes aan stemmers overwogen. Hoewel ik het op prijs stel dat innovatieve methoden worden overwogen om de opkomst te

vergroten, past hier toch terughoudendheid. Het is immers aan de kiezer zelf om te besluiten zijn stem uit te brengen. Het onevenredig bevoordelen door de overheid van stemmers ten opzichte van niet-stemmers, of van stemmers in de ene gemeente of het ene openbaar lichaam ten opzichte van stemmers in een andere gemeente of ander openbaar lichaam, is daarom niet gewenst.

8. TOEGANKELIJKHEID

Sinds 2019 bepaalt de Kieswet dat alle stemlokalen toegankelijk moeten zijn voor kiezers met een lichamelijke beperking (artikel J 4, tweede lid). Om na te gaan of de stemlocaties in uw openbaar lichaam voldoen aan de toegankelijkheidseisen, kunt u de checklist gebruiken, te vinden in de toolkit verkiezingen ([Toegankelijke stemlocaties: checklist voor gemeentemedewerkers | Formulier | Rijksoverheid.nl](#)). Als het voor een of meer locaties niet lukt om deze (volledig) toegankelijk te maken, kan gebruik worden gemaakt van de zogenoemde 'pas toe of leg uit-bepaling': het bestuurscollege informeert dan de eilandsraad over de stemlokalen die niet voldoen aan de toegankelijkheidscriteria en licht toe waarom deze stemlokalen daar niet aan voldoen.

Ik verzoek u om de leden van de stembureaus te vragen om op de dag van stemming de Actielijst Toegankelijkheid te gebruiken: [Actielijst stembureauleden: een toegankelijk stemlokaal voor alle kiezers | Brochure | Rijksoverheid.nl](#). Hiermee kunnen stembureauleden gedurende de dag de toegankelijkheid van het stemlokaal in de gaten houden. Deze actielijst zal tevens als bijlage aan de papieren instructie voor stembureauleden worden toegevoegd.

Op [www.actieplanttoegankelijkstemmen.nl](#) is meer inspiratie te vinden over hoe de toegankelijkheid van de verkiezingen kan worden versterkt. De openbaar lichamen hebben eind 2022 via het BES-fonds in totaal €10.000 ontvangen als stimulans voor het toegankelijker maken van verkiezingen, bijvoorbeeld voor mensen met een visuele of andere beperking. Deze bijdrage kan naar eigen inzicht worden ingezet om de toegankelijkheid van de verkiezingen in het openbaar lichaam te verbeteren. De bedragen per openbaar lichaam zijn €5500 voor Bonaire, €2500 voor Sint Eustatius en €2000 voor Saba.

9. INRICHTING STEMLOKALEN

9.1 Algemeen

In de stemlokalen mag op geen enkele wijze invloed op de kiezers worden uitgeoefend. Daarom moet de inrichting van het stemlokaal een neutrale uitstraling hebben (geen (buitenlandse) vlaggen of banieren van organisaties, geen portretten van binnenlandse of buitenlandse politici, geen kranten of andere media met politieke advertenties en geen andere uitingen van politieke groeperingen en/of kandidaten). Ook mag in het stemlokaal geen campagne worden gevoerd en mogen de leden van het stembureau op geen enkele wijze blijk geven van enige politieke voorkeur (ook niet door middel van kleding, petjes, buttons, etc.).

9.2 Corona

Bij de afgelopen Tweede Kamerverkiezingen en de eilandsraadverkiezingen op Sint Eustatius moest er bij de keuze en inrichting van de stemlokalen rekening worden gehouden met coronamaatregelen zoals het kunnen houden van 1,5 meter afstand.

Op dit moment is er geen noodzaak tot het nemen van coronamaatregelen en naar de stand van nu hoeven openbare lichamen de stemlokalen dus niet in te richten met inachtneming van coronamaatregelen. Voor de inzet van kuchschermen en handdesinfectiemiddel kunt u het beleid van het openbaar lichaam volgen zoals dat gebeurt bij de inrichting van de balies in het bestuurskantoor.

Hoe corona zich verder ontwikkelt, is echter op dit moment nog niet te voorzien. Ik adviseer u daarom in de voorbereiding van deze verkiezingen er toch rekening mee te houden dat het op een later moment alsnog nodig is om de stemlokalen met inachtneming van coronamaatregelen in te richten. Dat zou betekenen dat er op dat moment in alle stemlokalen zo nodig afstand kan worden gehouden door kiezers door middel van een looproute, en dat gezorgd moet worden voor 'crowd control' (niet te veel mensen aanwezig in het stemlokaal), wat mogelijk zorgt voor rijvorming voor de ingang van het stemlokaal.

Daarnaast wijs ik u op het volgende:

- Kiezers, stembureauleden en tellers kunnen naar eigen keus een mondkapje dragen in het stemlokaal, maar dit is niet verplicht.
- Ingevolge het Kiesbesluit dienen de stempotloden in het stemhokje te liggen. Eventueel kunt u ervoor kiezen om aanvullend (schoongemaakte) stempotloden uit te laten reiken aan kiezers. U kunt ook overwegen om stembureauleden andere handcontactpunten, zoals de lessenaar in het stemhokje, regelmatig schoon te laten maken.
- De stembus moet op grond van de huidige Kieswet altijd bij de tafel van het stembureau staan, zodat een stembureau lid toezicht op de stembus kan houden. Er wordt gewerkt aan een wetswijziging om het mogelijk te maken dat de stembus ook elders in het stemlokaal mag staan, mits er altijd een stembureau lid bij de stembus is en daarop toezicht houdt. Vanwege de pandemische situatie is er een nadrukkelijke wens in veel gemeenten om binnen het stemlokaal een looproute te kunnen inrichten waarbij kiezers elkaar zo min mogelijk kruisen. Daarom heb ik er begrip voor als in gemeenten of openbare lichamen, anders dan de Kieswet voorschrijft, de stembus bij de aankomende verkiezingen niet bij de tafel van het stembureau wordt geplaatst, maar elders in het stemlokaal. Een voorwaarde daarbij is wel dat ten minste één stembureau lid altijd toezicht houdt op de stembus, en dat er een proces is ingericht waarbij stembureauleden kunnen controleren hoeveel stembiljetten de kiezer uitgereikt heeft gekregen (i.v.m. eventuele volmachtverlening) en in de stembus deponeert.

- Ook adviseer ik u een ruim reservebestand van stembureauleden aan te houden, aangezien er net als bij de gemeenteraadsverkiezingen in Europees Nederland veel uitval zou kunnen ontstaan vanwege coronabesmettingen.

Tellocatie

Bij het inrichten van de tellocaties die niet tevens als stemlokaal worden gebruikt, hoeft naar de stand van nu ook geen rekening te worden gehouden met coronamaatregelen. Ik adviseer u om ook hier in de voorbereiding er rekening mee te houden dat het op een later moment alsnog nodig is om de tellocaties met inachtneming van coronamaatregelen in te richten. Sowieso kunt u uiteraard de tellers oproepen om zoveel mogelijk rekening met elkaar te houden. Tellers kunnen uiteraard ook een mondkapje dragen als zij dat willen.

10. STEMBILJETTEN EN OVERIGE VERKIEZINGSBESCHIEDEN

De stempassen, schriftelijke volmachten, stembiljetten en een aantal overige verkiezingsbescheiden ontvangt het openbare lichaam volgens de daartoe gemaakte afspraken met het ministerie van BZK. Als bijlagen bij deze circulaire treft u de specificaties aan van de stempas, schriftelijke volmacht en achterkant van het stembiljet voor de eilandsraad- en kiescollegeverkiezingen. Op die wijze kunt u de echtheidskenmerken controleren van deze verkiezingsbescheiden.

Ik wijs erop dat niet alle echtheidskenmerken van de passen openbaar zijn. De leden van het stembureau worden geacht in het stemlokaal alleen het hologramfolie en de fluorkleur van de pas te controleren. Ik verzoek u elk stembureau te voorzien van voorbeeldpassen, aan de hand waarvan de stembureauleden deze controle kunnen uitvoeren. Hiervoor worden er extra stempassen naar het openbaar lichaam verstuurd.

Stembureauleden kunnen informatie over de echtheidskenmerken waarop zij moeten controleren, vinden in de brochure 'Stembureau-instructie voor de dag van de stemming'. Deze brochure zal het ministerie van BZK alle openbare lichamen digitaal doen toekomen. Ik verzoek u deze instructie onder de aandacht van uw stembureauleden te brengen.

Als stembureauleden op de dag van de stemming na de controle op de bij hen bekende echtheidskenmerken nog steeds twijfels hebben over de echtheid van een stempas of schriftelijk volmachtbewijs moeten zij contact met u opnemen. U kunt dan aan de hand van de bijgeleverde specificaties informatie verschaffen over de overige echtheidskenmerken. Omdat niet alle echtheidskenmerken openbaar zijn, verzoek ik u vertrouwelijk om te gaan met de specificaties.

Bij gecombineerde verkiezingen (zoals de gecombineerd eilandsraad- en kiescollegeverkiezingen op 15 maart 2023) moeten, ingevolge de Kiesregeling, op de voor- en achterzijde van het stembiljet voor elk van de verkiezingen over de gehele breedte één of meer kleurenbalken worden aangebracht. De kleurenbalk(en) moet(en) goed zichtbaar zijn, zowel wanneer het stembiljet is

opengevouwen als wanneer het is dichtgevouwen. Dit heeft als doel dat de kiezer tijdens het stemmen en de stembureauleden tijdens het tellen van de stemmen in een oogopslag kunnen zien voor welke verkiezing het desbetreffende stembiljet is bedoeld. Het is de bedoeling dat aan de voorzijde 1 kleurbalk en aan de achterzijde 2 kleurbalken worden geplaatst. Conform werkafspraken zal het ministerie van BZK het drukken van de stembiljetten verzorgen.

Op de achterkant van de stembiljetten wordt ook een echtheidskenmerk aangebracht. Dit kenmerk is voor de eilandsraad- en kiescollegeverkiezing verschillend. Bij deze brief treft u de specificaties van deze echtheidskenmerken en de instructies op welke manier het stembureau het echtheidskenmerk kan controleren. De instructie over het controleren van het echtheidskenmerk kunt u aan het stembureau ter beschikking stellen indien daar wordt getwijfeld over de echtheid van een stembiljet. Middels het controleren van het echtheidskenmerk kan het stembureau vaststellen of het stembiljet daadwerkelijk echt is.

Ik verzoek u om bij het ontvangen van de stembiljetten steekproefsgewijs te controleren of het echtheidskenmerk op de achterkant van de stembiljetten juist is gedrukt. Dit om het risico te verkleinen dat er drukfouten tussen zitten en in dat geval kiezers onbedoeld foutieve stembiljetten gebruiken die bij de stemopneming terzijde moeten worden gelegd. U kunt deze controle uitvoeren aan de hand van de specificaties en instructie.

Ook de stembussen en de overige stembescheiden, zoals de processen-verbaal die in het stemlokaal worden gebruikt en de ROS'sen voor de verschillende verkiezingen, moeten van elkaar kunnen worden onderscheiden (zie ook § 3 van hoofdstuk J van het Kiesbesluit). Ik adviseer u om per verkiezing voor alle verkiezingsbescheiden en de stembussen één onderscheidende kleur te gebruiken. Het wordt dan voor kiezers en stembureauleden inzichtelijk welk stembiljet in welke stembus moet, etc.

Ik adviseer u, bij het eventueel aanschaffen of huren van extra stembussen erop te letten dat deze voldoen aan de eisen die aan stembussen worden gesteld in artikel J 3 van het Kiesbesluit. Stembussen moeten een sleuf hebben die is af te sluiten, en moeten zijn voorzien van een deksel met slot.

11. PROCES RONDOM HET VERLENEN VAN EEN VOLMACHT

Gelet op de eerdere aandacht voor het hoge aantal volmachten dat wordt verleend op de openbare lichamen, zou ik u graag aanvullende informatie verschaffen over de procedure rondom het aanvragen van een schriftelijke volmacht, en de mogelijkheden ter bestrijding van het verkeerd gebruik van en (een poging tot) misbruik van volmachten. In deze circulaire informeer ik u hierover.

Wettelijk kader

Het wettelijk kader voor het verlenen van een volmacht op de openbare lichamen (en in Europees Nederland) is voor de aanstaande eilandsraad- en kiescollegeverkiezingen nog hetzelfde als tijdens de voorgaande verkiezingen. Dit betekent dat een stemgerechtigde die niet in staat is om op de dag van de stemming zelf zijn stem uit te brengen een onderhandse volmacht kan verlenen of een schriftelijke volmacht kan aanvragen. De persoon die hij machtigt dient de volmachtstem vervolgens tegelijk uit te brengen met zijn eigen stem en, in het geval van een onderhandse volmacht, een kopie van het identiteitsbewijs van de volmachtgever mee te nemen naar het stemlokaal. Bovendien kan per verkiezing aan één persoon maximaal 2 volmachten worden verleend.

Voorlichting

Een van de belangrijkste instrumenten om te voorkomen dat er misbruik plaatsvindt van de regeling in het kiesrecht om bij volmacht te stemmen, is voorlichting.¹ De Rijksdienst Caribisch Nederland (RCN) neemt voor de aanstaande verkiezingen de voorlichtingscampagnes voor zijn rekening en zal in deze campagnes ook extra aandacht laten uitgaan naar het proces van volmachtverlening. De onderstaande uitgangspunten zullen daarbij leidend zijn:

1. In principe stem je zelf. De mogelijkheid om bij volmacht te stemmen is alléén bedoeld voor mensen die verwachten "niet in staat te zullen zijn in persoon aan de stemming deel te nemen".² Bijvoorbeeld vanwege ziekte of werkzaamheden/vakantie buiten het openbaar lichaam. Het voorkomen dat mensen al te lichtvaardig overgaan tot het stemmen bij volmacht was in 1989 de reden om dit criterium in de Kieswet op te nemen.³
2. Het initiatief om bij volmacht te stemmen moet uitgaan van de volmachtgever.⁴ Ook moet de volmachtgever zelf zijn gevolmachtigde aanwijzen.⁵
3. Het ronselen van volmachten is strafbaar.⁶
4. Let op de in de Kieswet opgenomen verplichting voor werkgevers om werknemers zo nodig tijd te geven om te gaan stemmen. Dit is een alternatief voor het stemmen bij volmacht.⁷

Voor de aanstaande eilandsraad-en kiescollegeverkiezing is de tekst op de achterzijde van de stempas over het verlenen van een volmacht aangepast, zodat deze meer nadruk legt op de hierboven geformuleerde eerste drie uitgangspunten.⁸ Het ministerie van BZK ontwikkelt daarnaast nog een aanvullend communicatiemiddel dat gebruikt kan worden in het voorlichten van

¹ Aanhangsel Handelingen II 1998/99, nr. 1076; en Aanhangsel Handelingen II 1998/99, nr. 1444.

² Art. L 1 Kieswet.

³ Kamerstukken II 1987/88, 20 264, nr. 3, p. 67 en 133;

Kamerstukken II 1988/89, 20264, nr. 8, p. 70.

⁴ Kamerstukken II 1987/88, 20 264, nr. 3, p. 67.

⁵ Kamerstukken II 1992/93, 22 972, nr. 3, p. 6.

⁶ Art. Z 8 Kieswet.

⁷ Art. J 10 Kieswet en Kamerstukken II 1992/93, 22 972, nr. 10, p. 2-3.

⁸ Model J 7 Kiesregeling.

stemgerechtigden over het gebruik van de volmacht. Ook dit communicatiemiddel zal in lijn zijn met de hierboven beschreven uitgangspunten.

Aanwijzingen dat het mis gaat? Doe aangifte

Dat er bij een verkiezing veel stemmen bij volmacht zijn uitgebracht is als zodanig onvoldoende aanwijzing voor het vermoeden dat er volmachten zijn geronseld.⁹ Soms is er namelijk een plausibele verklaring voor het feit dat in een gemeente relatief vaak bij volmacht wordt gestemd.¹⁰ Dit wordt anders als er ook andere aanwijzingen zijn die in de richting van het vermoeden van ronselpraktijken wijzen. Een voorbeeld hiervan is een aangifte van het strafbare feit van ronselen.¹¹ Deze combinatie – een hoog percentage stemmen dat bij volmacht is uitgebracht én een aangifte vanwege ronselen – is in het verleden in enkele Nederlandse gemeenten aanleiding geweest om een politieonderzoek te starten.

Eind januari is er een overleg geweest tussen de gezaghebbers/regeringscommissaris, BZK, Kiesraad en de hoofdofficier van justitie voor Bonaire, Sint Eustatius en Saba om de (strafrechtelijke) procedures bij een vermoeden van ronselen nader te bespreken.

Volmacht op schriftelijke aanvraag

Graag informeer ik u ook nog nader over hoe het openbaar lichaam met een verzoek voor een schriftelijke volmacht kan omgaan om eventueel oneigenlijke aanvragen te voorkomen.

Ingevolge artikel L 8, te lezen in samenhang met artikel Ya 3 en Ya 13 van de Kieswet, moet de kiezer die per schriftelijke volmacht wil stemmen daartoe een verzoekschrift indienen. In dat verzoekschrift wijst de kiezer een gemachtigde aan. Op het verzoekschrift moet ook een verklaring van de gemachtigde staan dat deze bereid is om als zodanig op te treden. Voor het verzoekschrift bestaat een model, te weten model L 8. Dit model is te vinden op www.verkiezingentoolkit.nl (onder Verkiezingen Caribisch Nederland, Modellen). De gezaghebber is niet verplicht het formulier waarmee een verzoek tot het verlenen van een volmacht kan worden ingediend (Model L 8) elektronisch ter beschikking te stellen. Evenmin bestaat er een verplichting het langs de elektronische weg indienen van een aanvraag open te stellen.

Ook geeft artikel L 8, eerste lid, derde volzin, van de Kieswet, de gezaghebber de bevoegdheid beperkingen te stellen aan de verkrijgbaarstelling van het formulier waarmee een verzoek tot het verlenen van een volmacht kan worden ingediend (Model L 8). U kunt bijvoorbeeld beslissen dat in het bestuurskantoor niet meer dan twee formulieren per persoon opgehaald kunnen worden.¹² Een hiertoe strekkend besluit moet worden gepubliceerd in het afkondigingsblad.

⁹ Kamerstukken II 1992/93, 22 972, nr. 3, p. 3.

¹⁰ Zie voor een voorbeeld: Aanhangel Handelingen II 1978/79, nr. 155.

¹¹ Ar. Z 8 Kieswet.

¹² Kamerstukken II 1987/88, 20 264, nr. 3, p. 68-69.

Op grond van artikel L 8, eerste lid, van de Kieswet moet het verzoek tot het verlenen van een volmacht worden ingediend door degene die zelf bij volmacht wil stemmen en dus niet door diens gevolmachtigde. Als niet conform dit vormvoorschrift is gehandeld, volgt uit de fundamentele beginselen voor behoorlijk bestuur dat u een onderzoek kan instellen naar de wijze waarop dit verzoek tot stand is gekomen. In het verleden hebben Nederlandse burgemeesters daartoe een brief gestuurd aan de 'verzoekers'.¹³ Daarin vroegen de burgemeesters om a) te bevestigen dat zij daadwerkelijk persoonlijk het verzoek hebben ingediend – zo nee, dan konden zij de aanvraag intrekken¹⁴ – en b) nogmaals op te schrijven wie zij als gevolmachtigde hebben aangewezen. Kwam de naam opgegeven in reactie op deze brief niet overeen met de naam op het verzoekformulier, dan werd het verzoek afgewezen.¹⁵

Overige procedures rondom het verlenen van een schriftelijke volmacht

Indien u besluit wel ruimte te bieden om het verzoek tot het verlenen van een schriftelijke volmacht per mail in te dienen, dan adviseer ik u de volgende procedure aan te houden; de volmachtgever dient het verzoekschrift in te vullen, het ingevulde exemplaar te scannen en naar de gemachtigde te mailen. Die print op zijn beurt het verzoekschrift, vult de verklaring in, ondertekent het en stuurt een gescand exemplaar terug naar de volmachtgever. Deze controleert en ondertekent het op zijn beurt en mailt vervolgens het verzoekschrift naar het openbaar lichaam. Ingevolge art. L 10, onder a, van de Kieswet, moet het verzoek worden afgewezen als blijkt dat de kiezer niet zelf de gemachtigde heeft aangewezen.

Om zeker te stellen dat de volmachtgever inderdaad zelf de gemachtigde heeft aangewezen, adviseer ik u om bij indiening van een verzoekschrift contact te zoeken met de volmachtgever. Dat kan via het telefoonnummer ingevuld op het verzoekformulier. Ik adviseer u om bij hem na te gaan of het inderdaad zijn bedoeling is dat een ander (te weten de op het verzoekschrift ingevulde gemachtigde) namens hem stemt, en om te verifiëren of hij daartoe zelf het initiatief heeft genomen. Indien blijkt dat dit niet het geval is, moet het verzoek, onder verwijzing naar artikel L 10, onder a, van de Kieswet, worden afgewezen.

12. TELLEN VAN DE STEMMEN (STEMOPNEMING)

De eilandsraad- en kiescollegeverkiezingen vinden in dezelfde stembureaus plaats. Het Kiesbesluit bepaalt dat in elk stemlokaal één stembus moet staan voor de eilandsraadverkiezing en (ten minste) één stembus voor de kiescollegeverkiezing. Dit om verwarring of fouten bij het tellen van de stemmen te voorkomen.

¹³ Aanhangsel Handelingen II 1981/82, nr. 86; en

Aanhangsel Handelingen II 1985/86, nr. 578, p. 1149.

¹⁴ Art. L 5 lid 3 Kieswet.

¹⁵ Art. L 10 aanhef en onder a Kieswet.

De leden van het stembureau moeten ervoor zorgen dat het tellen geordend plaatsvindt. Na de stemming worden de stembussen onmiddellijk na elkaar geopend en worden de stembiljetten van de verschillende verkiezingen van elkaar gescheiden (waarbij stembiljetten die in een verkeerde stembus zijn gedaan, bij de stembiljetten van de juiste verkiezing worden gevoegd). Het stemlokaal moet zo zijn ingericht dat de stembureauleden elkaar niet hinderen bij het tellen van de stemmen voor beide verkiezingen. Vermenging van de stembescheiden voor de verschillende verkiezingen, door gebrek aan werkruimte of anderszins, moet worden voorkomen. Indien gelijktijdig tellen van de stemmen door ruimtegebrek of door onvoldoende tellers niet mogelijk is, zal het tellen van de stemmen voor de verschillende verkiezingen na elkaar moeten plaatsvinden.

Er kunnen maximaal 7 stembureauleden worden benoemd. Openbare lichamen mogen een aantal plaatsvervangende leden benoemen, zodat het mogelijk is dat stembureauleden elkaar gedurende de dag afwisselen. U kunt desgewenst extra tellers inschakelen in aanvulling op de stembureauleden. Indien deze tellers geen ambtenaar van het openbaar lichaam zijn, moeten zij worden benoemd als plaatsvervangend stembureau lid. Op hen zijn ook de vereisten van artikel E 4 van de Kieswet van toepassing (de training van de tellers kan uiteraard beperkt blijven tot het telproces).

Indien er in uw openbaar lichaam wordt gekozen voor centrale stemopneming, hoeft er alleen op lijstniveau te worden geteld.

Trainen stembureauleden

De openbare lichamen hebben de wettelijke plicht om alle stembureauleden te trainen (artikel E 4, tweede lid, Kieswet). Dit kan onder andere middels de handout die u hiervoor ontvangt. Over het algemeen zijn stembureauleden goed opgeleid en handelen zij volgens de regels. Het kan echter een enkele keer voorkomen dat een stembureau lid de regels per abuis verkeerd toepast. Daarom wijs ik u er graag op dat het belangrijk is dat alle openbare lichamen blijven voldoen aan hun wettelijke plicht om bij elke verkiezing opnieuw alle stembureauleden te trainen.

13. STEMOPNEMING TOEGANKELIJK VOOR BELANGSTELLENDEN

Op grond van de Kieswet mogen belangstellenden aanwezig zijn bij de stemopneming (het tellen van de stemmen) door het stembureau of het stembureau voor het openbaar lichaam. Dit geldt ook voor pers of vertegenwoordigers van politieke partijen. Het is van belang dat mensen weten dat de stemopneming niet achter gesloten deuren plaatsvindt, maar openbaar is. Ik verzoek u om belangstellenden erop te attenderen (bijvoorbeeld op de website van het openbaar lichaam) dat zij aanwezig mogen zijn gedurende de tijd dat het stembureau zitting houdt, dus óók als na 21.00 uur de stemmen worden geteld.

Ook de zitting van het stembureau voor het openbaar lichaam op de dag(en) na 15 maart is een openbare aangelegenheid.

Van belang is uiteraard dat het tellen ordelijk blijft verlopen, ook als er belangstellenden aanwezig zijn. Ik verzoek u de volgende uitgangspunten te hanteren:

- Het maken van aantekeningen, foto's, video's of filmopnamen door belangstellenden is toegestaan. Ook de aanwezigheid van media is toegestaan.
- Uiteraard mogen belangstellenden het telproces niet hinderen. Het is de verantwoordelijkheid van de voorzitter om de orde te bewaken en in te grijpen als de tellers worden gehinderd in hun werkzaamheden of als de orde bij het tellen op andere wijze in het geding is. Als u concrete aanwijzingen hebt dat derden van plan zijn de orde te verstoren, is het raadzaam om ook voor een of meer beveiligers te zorgen, en/of vooraf de politie te informeren.
- In geen geval kunnen belangstellenden zelf meetellen, of anderszins helpen. Het tellen wordt uitsluitend verricht door leden van het stembureau/het stembureau voor het openbaar lichaam, benoemd c.q. aangewezen door het bestuurscollege, dan wel door tellers, eveneens benoemd c.q. aangewezen door het bestuurscollege.
- Ook het maken van een foto van het proces-verbaal is toegestaan, maar alleen nadat het proces-verbaal is getekend door de leden van het stembureau/het stembureau voor het openbaar lichaam. Zolang het proces-verbaal nog niet is ondertekend, staat de voorzitter het maken van foto's van het proces-verbaal niet toe. Immers, er kunnen nog gegevens ontbreken, of bezwaren worden ingediend.
- Er mogen geen foto's worden gemaakt van de handtekeningen van de leden van het stembureau/stembureau voor het openbaar lichaam.

14. WAT ALS ER BIJ HET TELLEN VAN DE ENE VERKIEZING STEMBILJETTEN VAN DE ANDERE VERKIEZING WORDEN AANGETROFFEN?

Bij een gecombineerde stemming kan het gebeuren dat een of meer stembureaus de stembescheiden van de ene stemming hebben verwisseld met die van de andere stemming. Dat kan bijvoorbeeld zijn gebeurd bij het sorteren, tellen of verpakken van de stembescheiden.

Werkwijze als de stembiljetten worden ontdekt tijdens de zitting van het stembureau

Als al op het stembureau tijdens het tellen blijkt dat er per abuis stembiljetten voor de andere verkiezing(en) in de stembus terecht zijn gekomen, dan kunnen deze in de stembus(sen) voor de juiste verkiezing(en) worden gedeponneerd.

Werkwijze als de stembiljetten worden ontdekt tijdens de zitting van het stembureau voor het openbaar lichaam

Als tijdens de zitting van het stembureau voor het openbaar lichaam blijkt dat er stembiljetten van de ene verkiezing tussen die van de andere zijn terechtgekomen, worden deze stembiljetten, via het stembureau voor het openbaar lichaam, alsnog bij de juiste verkiezing betrokken. Dit is alleen mogelijk indien de zitting van het stembureau van het openbaar lichaam voor de andere verkiezing nog niet is afgerond. Is die zitting al wél afgerond, dan moet het centraal stembureau van de andere verkiezing in kennis worden gesteld van de aangetroffen stembiljetten. Dit centraal stembureau geeft vervolgens aan het desbetreffende stembureau voor het openbaar lichaam de opdracht om opnieuw in openbare zitting bijeen te komen om de aangetroffen stembiljetten alsnog bij de eigen verkiezing te betrekken, en dus een corrigendum vast te stellen bij zijn proces-verbaal.

Werkwijze als de stembiljetten worden ontdekt tijdens een nieuwe zitting van het stembureau voor het openbaar lichaam (in opdracht van het centraal stembureau)

Als een centraal stembureau voor de ene verkiezing een stembureau voor het openbaar lichaam opdracht geeft voor een nieuwe zitting, en het stembureau voor het openbaar lichaam treft bij die nieuwe zitting een of meer stembiljetten aan voor de andere verkiezing, dan informeert het stembureau voor het openbaar lichaam het centraal stembureau voor die andere verkiezing daarover. Het centraal stembureau voor die andere verkiezing geeft vervolgens het desbetreffende stembureau voor het openbaar lichaam de opdracht om opnieuw in openbare zitting bijeen te komen, om de aangetroffen stembiljetten alsnog bij de eigen verkiezing te betrekken, en dus een corrigendum vast te stellen bij zijn proces-verbaal.

Werkwijze ingeval van een hertelling in opdracht van het centraal stembureau of het vertegenwoordigend orgaan

Een eventuele hertelling voor de ene verkiezing moet altijd plaatsvinden in aanwezigheid van het centraal stembureau van de andere verkiezing(en). Dat staat in artikel P 5, eerste lid, van het Kiesbesluit. Het centraal stembureau van de andere verkiezing(en) moet bij de hertelling aanwezig zijn, opdat het kan controleren of er met zijn stembescheiden zorgvuldig wordt omgegaan, en opdat het er onmiddellijk kennis van kan nemen als blijkt dat er stembescheiden zijn verwisseld.

Als het centraal stembureau voor de eilandsraadverkiezing of het vertegenwoordigend orgaan (eilandsraad) besluiten tot een hertelling van de stemmen die in een of meer stemlokalen bij de eilandsraadverkiezing zijn uitgebracht, moet u dus onverwijld het centraal stembureau voor de kiescollegeverkiezing hiervan op de hoogte stellen. Tijdens de hertelling kan het centraal stembureau voor de eilandsraadverkiezing ook de verzegelde pakken met stembiljetten voor de kiescollegeverkiezing openen, voor zover het vermoeden bestaat dat er een verwisseling van stembescheiden heeft plaatsgevonden.

Omgekeerd kan ook het centraal stembureau voor de kiescollegeverkiezing of het vertegenwoordigend orgaan (kiescollege) tot een hertelling besluiten van de stemmen die zijn uitgebracht in een of meer stembureaus. Zij moeten in dat geval onverwijld het centraal stembureau voor de eilandsraadverkiezing op de hoogte stellen. Het centraal stembureau voor de eilandsraadverkiezing dat bij de hertelling van de stemmen voor de kiescollegeverkiezing aanwezig/vertegenwoordigd is, moet van die hertelling verslag doen aan de eilandsraad waarvoor het de verkiezingsuitslag vaststelt of heeft vastgesteld (artikel P 5, tweede lid, van het Kiesbesluit). Het gaat om een procedureel verslag, waarin duidelijk wordt gemaakt of er biljetten voor de eilandsraadverkiezing zijn aangetroffen en hoe deze zijn behandeld. De eilandsraad kan het verslag betrekken bij zijn besluitvorming over de geldigheid van de verkiezing.

15. NIEUWE PROCEDURE VASTSTELLING VERKIEZINGSUITSLAGEN (NPVV)

Per 1 januari 2023 geldt de nieuwe procedure voor het vaststellen van de verkiezingsuitslagen (NPVV). Het doel van deze wijziging van de Kieswet is het creëren van mogelijkheden om tijdig, voor de vaststelling van de uitslag van een verkiezing, eventuele (tel)fouten te constateren en op een transparante en controleerbare manier te corrigeren. Dit verkleint de kans dat er op het laatste moment nog tot een hertelling moet worden besloten of dat er een uitslag wordt vastgesteld die fouten bevat.

Werken volgens de nieuwe wet vraagt voorbereiding door openbare lichamen. Het ministerie van BZK heeft daarom in november 2022 een informatiebijeenkomst gehouden voor de betrokken ambtenaren van de openbare lichamen en factsheets gemaakt met uitleg over de nieuwe procedure. De factsheets zijn te vinden in de toolkit: [Factsheets over nieuwe procedure vaststelling verkiezingsuitslagen \(voor openbaar lichamen BES\) | Brochure | Rijksoverheid.nl](#)

15.1 Stembureau voor het openbaar lichaam (SOL)

Belangrijk onderdeel van de wet is dat het bestuurscollege voor elke verkiezing een stembureau voor het openbaar lichaam (SOL) instelt. Het bestuurscollege mag ook één SOL instellen, dat als zodanig functioneert voor én de eilandsraadsverkiezing én de kiescollegeverkiezing.

Het SOL houdt de dag na de stemming een openbare zitting. Het openbaar lichaam kiest uit twee opties voor het tellen van de stemmen:

- Decentrale stemopneming: op de avond van de stemming worden de stemmen geteld per lijst én per kandidaat. Het SOL controleert de volgende dag de processen-verbaal van de stembureaus. Zijn er fouten gemaakt door de stembureaus? Dan voert het SOL een nieuwe telling uit voor die stembureaus. Óf:

- Centrale stemopneming: op de avond van de stemming worden alleen de stemmen geteld per lijst. Het SOL telt de volgende dag de stemmen per kandidaat. Dit wordt ook wel 'centraal tellen' genoemd.

Als het bestuurscollege geen keuze maakt, geldt automatisch decentrale stemopneming.

Let op: ook bij decentrale stemopneming zal het openbaar lichaam zich dus moeten voorbereiden op hertellingen door het SOL op de dag(en) na de stemming. Indien u kiest voor een decentrale stemopneming, raad ik u aan om in de processen-verbaal van vorige verkiezingen na te gaan hoeveel stembussen aan de hand van de criteria voor hertellingen opnieuw zouden moeten worden geteld. U hebt dan een indicatie voor het mogelijke aantal te hertellen stembussen bij de komende verkiezingen. Op grond van een analyse van eerdere verkiezingen over heel Nederland is de inschatting dat een (gedeeltelijke) hertelling bij gemiddeld circa 25% van de stembureaus nodig zal zijn. Hiervoor zijn dus een locatie en tellers nodig. Ook is het aan te raden in de verplichte training van de stembureauvoorzitters extra aandacht te besteden aan het (belang van) een goed ingevuld proces-verbaal.

Voor meer informatie over de zitting van het SOL verwijs ik u graag naar de bovengenoemde factsheets.

15.2 Centraal stembureau krijgt documenten

Na afloop van de zitting van het SOL draagt de gezaghebber de resultaten van de tellingen over aan het centraal stembureau. Van de openbaar lichamen waar een decentrale stemopneming is gehouden, moet het proces-verbaal van het SOL én de processen-verbaal van alle stembureaus ontvangen.

Van de openbaar lichamen waar een centrale stemopneming is gehouden, moet het centraal stembureau alleen het proces-verbaal van het SOL ontvangen, inclusief de bijlagen met alle uitkomsten per stembureau. De openbaar lichamen waar een centrale stemopneming is gehouden, hoeven de processen-verbaal van de stembureaus dus niet aan het centraal stembureau over te dragen. Deze bevatten immers alleen de resultaten van een *voorlopige* telling (uitsluitend op lijstniveau).

15.3 Centraal stembureau voert controletaken uit

Nadat het centraal stembureau bovenstaande documenten heeft gekregen, moet het een aantal controletaken uitvoeren. Die controletaken bestaan uit een aantal stappen:

Stap 1 – Uitvoeren controleprotocol

Na ontvangst van alle documenten en bestanden voert het centraal stembureau controles uit op de processen-verbaal van het SOL. In openbaar lichamen waar een decentrale stemopneming heeft plaatsgevonden, voert het centraal stembureau ook controles uit op de processen-verbaal van de stembureaus. In

openbaar lichamen waar een centrale stemopneming heeft plaatsgevonden blijven de processen-verbaal van de stembureaus buiten beschouwing. Die bevatten immers alleen de resultaten van een voorlopige telling (uitsluitend op lijstniveau).

Doel van deze controles is te verzekeren dat het centraal stembureau met de voorliggende stukken een betrouwbare uitslag kan vaststellen. Het centraal stembureau volgt bij de controles een door de Kiesraad opgesteld controleprotocol. De Kiesraad omschrijft in dat controleprotocol de controles die het centraal stembureau moet uitvoeren. Het centraal stembureau is verplicht deze controles uit te voeren. Uiterlijk op de dag van de kandidaatstelling maakt de Kiesraad dit controleprotocol bekend. De Kiesraad zal de openbaar lichamen hier ook actief over informeren.

Stap 2 – (Eventueel) ontvangst melding belangstellenden

Iedereen die dat wil, kan bij het centraal stembureau een melding doen van eventuele fouten of onregelmatigheden in de processen-verbaal van de stembureaus en/of het SOL. De melding moet uiterlijk zijn ontvangen 48 uur voorafgaand aan de zitting van het centraal stembureau waar de uitslag wordt vastgesteld.

Meldingen moeten schriftelijk worden ingediend. Ook meldingen per e-mail of een digitaal formulier zijn schriftelijke meldingen. Ik adviseer de openbaar lichamen een formulier en/of een e-mailadres beschikbaar te maken voor het indienen van meldingen ten behoeve van het centraal stembureau. Een mondelinge melding wordt niet in behandeling genomen. Daarmee wordt voorkomen dat er achteraf discussie kan ontstaan over de exacte inhoud van de melding.

Meldingen moeten onderbouwd zijn. De enkele stelling dat de uitslag niet klopt, of dat er telfouten zijn gemaakt, is geen onderbouwde melding. Verder moet het bij meldingen gaan om (vermoedens van) fouten die het SOL kan corrigeren. Dus: fouten bij het (op)tellen van de stemmen. Meldingen over zaken die het GSB niet kan corrigeren, kunnen alleen gedaan worden tijdens de openbare zitting waar het centraal stembureau de verkiezingsuitslag vaststelt. Denk aan een melding als: stembureau X ging te laat open, of was niet toegankelijk voor personen in een rolstoel. Als dergelijke meldingen toch vóór deze zitting binnenkomen, verwijst het centraal stembureau de melder door naar deze zitting.

Als een kiezer op kandidaat X heeft gestemd maar die stem niet kan terugvinden in het proces-verbaal, moet een eventuele melding daarover zo concreet mogelijk zijn. De melder moet dus ten minste melden welk stembureau het betreft, en welke kandidaat. Eventueel kan het centraal stembureau bij de melder verifiëren of deze zich niet heeft vergist. Dus: weet hij zeker dat hij een geldige stem heeft uitgebracht? En als er meerdere stembureaus op één locatie waren, weet hij dan zeker dat hij correct heeft vermeld welk stembureau de fout heeft gemaakt?

Het centraal stembureau gaat op het proces-verbaal van het betreffende stembureau of SOL na of er inderdaad 0 stemmen zijn genoteerd bij de betreffende kandidaat.

Een melding kan anoniem worden gedaan. Het centraal stembureau heeft niet de bevoegdheid om de melder om persoonsgegevens of een legitimatiebewijs te vragen.

Als de melding onvoldoende concreet is, kan het centraal stembureau vragen om alsnog concrete gegevens aan te leveren. Dat kan natuurlijk alleen als een dergelijke melding vergezeld gaat van contactgegevens als een e-mailadres. Is dit niet het geval, dan kan de melding niet in behandeling worden genomen.

Zoals opgemerkt, kunnen meldingen worden ingediend tot 48 uur vóór de openbare zitting van het centraal stembureau waar de uitslag wordt vastgesteld. Zo is gewaarborgd dat het SOL dat naar aanleiding van de melding opnieuw in openbare zitting bijeen moet komen, daarvoor ook voldoende tijd heeft.

Na het verstrijken van de genoemde 48-uurstermijn kunnen eventuele meldingen alleen nog mondeling worden gedaan, tijdens de openbare zitting waar het centraal stembureau de uitslag vaststelt. Het centraal stembureau verwijst de melders door naar deze zitting. Tijdens deze zitting kan het centraal stembureau (zoals voorheen) uitsluitend nog tot een hertelling van de stemmen beslissen bij een ernstig vermoeden dat het SOL zodanige fouten heeft gemaakt dat die van invloed kunnen zijn op de zetelverdeling.

Stap 3 – (Eventueel) opdracht van centraal stembureau aan SOL: nieuwe openbare zitting

Op grond van de controle door het centraal stembureau en/of op grond van een melding van belangstellenden, kan het centraal stembureau het vermoeden krijgen dat een of meer processen-verbaal een of meer fouten bevatten. In dat geval beslist het centraal stembureau dat het SOL deze vermeende fout(en) moet onderzoeken, en eventueel een of meer stembussen geheel of gedeeltelijk moet hertellen. Het centraal stembureau draagt het SOL op om onmiddellijk opnieuw in een openbare zitting bijeen te komen. Uiteraard deelt het centraal stembureau daarbij met het SOL welk concreet vermoeden aanleiding is voor deze opdracht.

Tijdens deze nieuwe zitting onderzoekt het SOL de vermeende fouten en corrigeert die zo nodig (in een zogenaamd 'corrigendum').

Het centraal stembureau kan de bevoegdheid om een SOL opdracht te geven tot een nieuwe openbare zitting, desgewenst ook mandateren aan de voorzitter van het centraal stembureau.

15.4 Centraal stembureau stelt uitslag vast

Nadat alle bovengenoemde werkzaamheden zijn verricht, en het centraal stembureau eventueel de gecorrigeerde uitslagen heeft ontvangen van het SOL (als dat opnieuw in openbare zitting bijeen is geweest), is het centraal stembureau klaar om de verkiezingsuitslag vast te stellen.

De uitslagvaststelling geschiedt tijdens een openbare zitting die ingevolge de Kieswet niet eerder dan op de achtste dag na de dag van de stemming wordt gehouden (dus: niet eerder dan donderdag 23 maart 2022). Dat de zitting niet eerder kan worden gehouden, is omdat er, zoals hierboven beschreven, in de dagen daarvóór (tot 48 uur voorafgaand aan de zitting) voor iedereen gelegenheid is om bij het centraal stembureau melding te maken van eventuele fouten, die vervolgens door het SOL kunnen worden gecorrigeerd.

Tijdens de openbare zitting van het centraal stembureau hebben kiezers nogmaals de mogelijkheid om (mondeling) eventuele fouten in de openbaar gemaakte processen-verbaal aan de orde te stellen, en alle andere soorten bezwaren te maken. In dit stadium kan dit echter alleen tot een hertelling leiden als er een ernstig vermoeden bestaat dat het SOL zodanige fouten heeft gemaakt dat die van invloed kunnen zijn op de zetelverdeling.

Als besloten wordt tot een hertelling, schorst de voorzitter van het centraal stembureau de zitting tot vaststelling van de uitslag. Het SOL voert de hertelling uit, onder verantwoordelijkheid van het centraal stembureau. De hertelling vindt plaats tijdens een openbare zitting, waarvan het SOL een proces-verbaal opmaakt. De gezaghebber brengt deze stukken naar het centraal stembureau. Vervolgens hervat de voorzitter van het centraal stembureau de zitting tot vaststelling van de uitslag.

Let op: bij gecombineerde stemmingen moet een hertelling voor de ene verkiezing altijd plaatsvinden in aanwezigheid van het centraal stembureau van de andere verkiezing(en). Dat staat in artikel P 5, eerste lid, van het Kiesbesluit. Meer daarover in paragraaf 15 van deze circulaire.

Nadat het centraal stembureau alle werkzaamheden tot vaststelling van de uitslag heeft beëindigd, maakt het daarvan een proces-verbaal op (model P 22-2). In dat proces-verbaal noteert het centraal stembureau de eventuele bezwaren die tijdens de zitting zijn ingebracht en alle meldingen die daaraan voorafgaand bij het centraal stembureau zijn binnengekomen. Vervolgens deelt de voorzitter de uitslag met de aanwezigen en ondertekenen de leden van het centraal stembureau het proces-verbaal.

16. REGELS OVER OPENBAARMAKING

Wat moet er elektronisch openbaar worden gemaakt?

Onmiddellijk na vaststelling van de totalen door het stembureau voor het openbaar lichaam (in het proces-verbaal Na 31-1 of Na 31-2) van de uitkomsten

van de verkiezing moeten de openbare lichamen een aantal documenten elektronisch openbaar maken op de website van het openbaar lichaam. Kiezers kunnen daarmee voorafgaand aan de uitslagvaststelling de tellingen controleren en tot 48 uur vóór de zitting van het centraal stembureau schriftelijk melding maken van vermeende fouten in een proces-verbaal van een stembureau of het stembureau voor het openbaar lichaam. Deze zitting van het centraal stembureau wordt op grond van de Kieswet zo spoedig mogelijk gehouden, maar niet eerder dan donderdag 23 maart 2023. Daardoor zal de kiezer in de praktijk vaak tot dinsdagochtend hebben voor eventuele schriftelijke meldingen. Er kan dus niet tot maandagochtend worden gewacht met de publicatie van de processen-verbaal. Bij de publicatie gaat het om: het proces-verbaal van het stembureau voor het openbaar lichaam (model Na 31-1 bij decentrale stemopneming of Na 31-2 bij centrale stemopneming), de processen-verbaal van de stembureaus (modellen N 10-1 bij decentrale stemopneming en N 10-2 bij centrale stemopneming) en, indien van toepassing, de bijbehorende corrigenda. De ondertekening laat u bij de openbaarmaking achterwege.

Transparantie en controleerbaarheid van de uitslagberekening zijn van essentieel belang om vertrouwen te kunnen hebben (en te houden) in de uitslag van de verkiezingen. Ook in de Tweede Kamer is er veel aandacht voor dat de processen-verbaal tijdig – dus onmiddellijk na vaststelling van de totalen binnen het openbaar lichaam en voorafgaand aan de zitting van het centraal stembureau – worden gepubliceerd. Ik roep u daarom dringend op om de wettelijke voorschriften volledig uit te voeren en er dus voor te zorgen dat bij de komende verkiezingen alle bovengenoemde bestanden direct na vaststelling van het proces-verbaal van het stembureau voor het openbaar lichaam openbaar worden gemaakt op de website van het openbaar lichaam. De ondertekening van de stukken wordt niet digitaal openbaar gemaakt, gelet op het risico op oneigenlijk gebruik van de handtekeningen van stembureauleden.

De documenten moeten online blijven staan **tot ten minste drie maanden nadat over de toelating van de gekozenen is beslist.**

In de digitale toolkit (www.verkiezingentoolkit.nl) zal een *Handreiking voor het publiceren van diverse bestanden in het kader van de verkiezingsuitslag* worden geplaatst. Het verzoek is deze Handreiking te volgen zodat de processen-verbaal zo uniform mogelijk worden gepubliceerd.

Terinzagelegging blijft bestaan

De publicatie op de website van het openbaar lichaam vervangt niet de wettelijke verplichting om ook de papieren versie van alle processen-verbaal ter inzage te leggen op het bestuurskantoor. Door de terinzagelegging kan iedereen die dat wil, controleren of de digitaal openbaar gemaakte documenten overeenkomen met de ter inzage gelegde stukken. Ook kunnen de documenten langs deze weg worden ingezien door personen die geen toegang hebben tot het internet of die digitaal minder vaardig zijn.

Terinzagelegging van de documenten gebeurt, anders dan de digitale openbaarmaking, integraal, dus inclusief de ondertekening. De terinzagelegging vindt plaats tot over de toelating van de gekozenen is beslist. Op de website van het openbaar lichaam dient te staan wanneer en waar van het inzagerecht gebruik kan worden gemaakt.

Desgewenst kunt u wachten met het printen van de ingescande processen-verbaal tot het moment dat een belangstellende daadwerkelijk vraagt om inzage in de fysieke stukken.

17. INTERNATIONALE WAARNEMERS

Bij de eilandsraad- en kiescollegeverkiezingen zullen er internationale waarnemers actief zijn van de OAS. Een deel van de waarnemers zal mogelijk met de openbare lichamen willen spreken over de organisatie van de verkiezingen. Het is aan u om te beslissen of u met de waarnemers wilt spreken maar wij nodigen u daar wel toe uit.

Op 15 maart 2023 hebben de waarnemers het recht om in het stemlokaal aanwezig te zijn, gedurende de hele tijd dat het stembureau zitting houdt (artikel J 39 van de Kieswet). Wij rekenen erop dat de waarnemers gastvrij worden ontvangen. De voorzitter en de leden van het stembureau kunnen de vragen van de waarnemers beantwoorden of, als zij het antwoord niet weten, doorverwijzen naar het openbaar lichaam. Vanzelfsprekend gaat het stemmen voor, dus als het te druk is kan de waarnemers worden verzocht te wachten. De voorzitter kan de waarnemers ook aanwijzingen geven waar ze wel of niet mogen staan. Dit met het oog op het stemgeheim, het behouden van voldoende afstand tot de andere personen aanwezig in het stemlokaal en zodat dat het stembureau overzicht blijft houden op het uitbrengen van de stemmen.

De waarnemers zijn herkenbaar aan een badge, waarop staat dat ze internationaal waarnemer zijn. Deze badge moeten zij zichtbaar dragen. Ook moet iedere waarnemer desgevraagd aan de voorzitter van het stembureau een brief van het ministerie van BZK kunnen tonen, waaruit blijkt dat hij of zij een internationale waarnemer is. Waarnemers moeten strikte neutraliteit in acht nemen, mogen geen blijk geven van hun politieke gezindheid en zich niet in de verkiezingsprocedure mengen en moeten zich aan de Nederlandse wet- en regelgeving houden (artikel J 39 van het Kiesbesluit). Als de voorzitter of leden van het stembureau vaststellen dat de waarnemers zich daar niet aan houden, moeten zij de waarnemers daarop aanspreken. U wordt verzocht om in dat geval ook het ministerie van BZK hier direct over te informeren via het onderstaande mailadres. Het is ook mogelijk dat de waarnemers worden vergezeld door tolken of begeleiders. Deze hebben niet de status van waarnemer. De waarnemers worden geïnformeerd dat begeleiders zich op dezelfde wijze moeten gedragen als

de waarnemers. Hebt u vragen over internationale waarnemers, stuur dan een mail naar postbus.verkiezingen@minbzk.nl.

18. EVALUATIE

Zoals gebruikelijk, zal het ministerie van BZK alle verkiezingen gehouden op 15 maart 2023 evalueren. Hiertoe zal kort na 15 maart 2023 weer een vragenlijst bij alle openbare lichamen worden uitgezet via de projectleiders voor de verkiezingen. Uw medewerking wordt zeer op prijs gesteld.

19. INFORMATIEPUNT VERKIEZINGEN

Indien u vragen heeft over de komende gecombineerde verkiezingen, naar aanleiding van deze circulaire of anderszins, dan kunt u die stellen via informatiepunt@kiesraad.nl. Het Informatiepunt Verkiezingen is door het ministerie van BZK en de Kiesraad gezamenlijk ingesteld.

Het informatiepunt is ook telefonisch bereikbaar: +31 70 – 426 7329 (tussen 09.00 en 17.00 uur Europees Nederlandse tijd).

De minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties,

Hanke Bruins Slot